

32. Утченко С. Л. Цицерон и его время / С. Л. Утченко. — М.: Мысль, 1973. — 390 с.
33. Февр Л. Бои за историю: сб. ст. / Л. Февр; пер. с фр. А. Бобовича и др. — М.: Наука, 1991. — 529 с.
34. Человек в мире чувств. Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / под ред. Б. А. Бессмертного. — М.: РГГУ, 2000. — 582 с.
35. Чишко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В. С. Чишко. — Київ: БМТ, 1996. — 240 с.
36. Ярошевский М. Г. Биография ученого как науковедческая проблема / М. Г. Ярошевский // Человек науки. — М.: Наука, 1977. — С. 19–57.

Надійшла до редакції 11.10.2019 р.

УДК 930.1:929Ленін

М. С. Кучерук

ОЦІНКИ ПОСТАТІ ВОЛОДИМИРА ЛЕНІНА В СУЧАСНІЙ ІСТОРИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Кучерук Марина Сергіївна, к. і. н., доц., доцент кафедри історії та етнології України, e-mail: kucherukmaryna@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

Постать Володимира Леніна — одна із найбільш контроверсійних у світовій історії. Видатний пролетарський революціонер і мислитель, продовжувач справи К. Маркса і Ф. Енгельса, організатор Комуністичної партії Радянського Союзу, засновник радянської держави, вчитель і вождь трудящих всього світу. Так писала Велика радянська енциклопедія 1973 року. Чи злий геній, спритний демагог, що майстерно зумів об'єднати навколо себе таких самих політичних авантюристів, що всіма засобами, правими і неправими, згорнув демократію в Росії, яка постала після Лютневої революції, й нав'язав суспільству диктатуру пролетаріату. Так стверджують історики України — однієї із націй, якій судилося підпасти під вплив радянського експерименту й разом із іншими народами, що ввійшли до складу СРСР, нести на собі всі тяготи і здобутки, гордощі і сором країни рад.

В. Ленін першим із російських марксистів порушив питання створення партії, яка спрямована була координувати робітничий

рух. Він розробив теорію революційного руху в Росії, висунув ідею об'єднання робітничого класу із селянством (чого в теорії К. Маркса не було). Після Жовтневого перевороту під керівництвом В. Леніна партія й уряд створили новий державний апарат. В державі відбулися докорінні соціально-економічні перетворення. Було взято курс на «побудову соціалізму». В роки громадянської війни особисто очолив Раду робітничої і селянської оборони, ініціював, розробив проведену згодом в життя систему заходів «воєнного комунізму». Безпосередньо керував розробкою планів найважливіших стратегічних операцій Червоної Армії. В своїх останніх роботах, незадовго до смерті у 1924 р., В. Ленін завершив розробку плану побудови соціалізму в СРСР. В подальшому цим розробкам неухильно слідували його політичні наступники. Теоретичні праці В. Леніна стали міцною опорою для Комуністичної партії Радянського Союзу, аж поки економічна і соціальна криза, яка охопила державу в 1980-х рр., не поклала край її існуванню.

В статті дано короткий огляд літератури, присвяченої постаті В. Леніна, прямо чи опосередковано, що вийшла у світ після 2000 року.

Ключові слова: Володимир Ленін, історіографія, «Політична історія України ХХ сторіччя», С. Кульчицький, Ю. Шаповал, Б. Параконьський, В. Солдатенко, С. Кара-Мурза, В. Логінов, Дж. Хелбек, М. Голдман, М. Малія, Ш. Барер, С. Величенко.

М. С. Кучерук

ОЦЕНКИ ЛИЧНОСТИ ВЛАДИМИРА ЛЕНИНА В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Кучерук Марина Сергеевна, к. и. н., доц., доцент кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: kucherukmaryna@ukr.net

Одесский национальный политехнический университет
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

Личность Владимира Ленина — одна из самых controversialных в мировой истории. Величайший пролетарский революционер и мыслитель, продолжатель дела К. Маркса и Ф. Энгельса, организатор Коммунистической партии Советского Союза, основатель советского социалистического государства, учитель и вождь трудящихся всего мира. Так писала Большая советская энциклопедия 1973 года. Или злой гений, ловкий демагог, мастерски сумевший объединить около себя таких же политических авантюристов, что

всеми методами, правыми и неправыми, уничтожил демократию в России, только-только возникшую после Февральской революции, и навязал обществу диктатуру пролетариата. Так утверждают историки Украины — одной из наций, которой суждено было подпасть под влияние советского эксперимента, и вместе с другими народами, вошедшими в состав СССР, нести на себе все тяготы и достижения, гордость и стыд страны советов.

В. Ленин первым из российских революционеров поставил вопрос о создании партии, задача которой состояла в координации рабочего движения. Он разработал теорию революционного движения в России, выдвинул идею объединения рабочего класса и крестьянства (этого в теории К. Маркса не было). После Октябрьского переворота под руководством В. Ленина партия и правительство создали новый государственный аппарат. В государстве произошли коренные социально-экономические изменения. Был взят курс на «построение социализма». В годы гражданской войны лично возглавлял совет рабочей и крестьянской обороны, инициировал, разработал проведенную впоследствии в жизнь систему мер «военного коммунизма». Непосредственно руководил разработкой планов важнейших стратегических операций Красной Армии. В своих последних работах, незадолго до смерти в 1924 г., В. Ленин завершил разработку плана построения социализма в СССР. В дальнейшем этим разработкам неукоснительно следовали его политические наследники. Теоретические работы В. Ленина стали крепкой опорой для Коммунистической партии Советского Союза, пока экономический и социальный кризис, охвативший страну в 1980-х гг., не положили конец ее существованию.

В статье дано обозрение литературы, посвященной личности В. Ленина, прямо или непосредственно, вышедшей после 2000 года.

Ключевые слова: Владимир Ленин, историография, «*Политическая история Украины XX века*», С. Кульчицкий, Ю. Шаповал, Б. Парахонский, В. Солдатенко, С. Кара-Мурза, В. Логинов, Дж. Хелбек, М. Голдман, М. Малия, Ш. Барер, С. Величенко.

M. S. Kucheruk

**VALUATIONS OF VLADIMIR LENIN'S FIGURE
IN CONTEMPORARY HISTORICAL LITERATURE**

Kucheruk Maryna Serhiivna, PhD in History, Associate Professor, Assistant Professor of Department of History and Ethnography of Ukraine, email: kucherukmaryna@ukr.net

Odesa National Polytechnic University
Shevchenko Avenue, 1, Odesa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

The personality of Vladimir Lenin is one the most controversial in the world. The prominent proletarian revolutionary and thinker, the K. Marks & F. Engels descendant, the Communist party of the Soviet Union manager, the Soviet State founder, the Master and leader of labor folk all around the world. That was the statement in the Big Soviet Encyclopedia, 1973. Or malicious genius, sly demagogue, who could gather the political adventurers as treacherous as he was itself masterfully, who could by all means, no matter wright or wrong, demolished young Russian democracy, that had incepted after the February revolution, and imposed the proletarian dictatorship upon society. This is the statement of Ukrainian historians, who belong to the nation, that was doomed to fall under the influence of the Soviet experiment and, like the other people of the Soviet State, share all its hardships and progresses, pride and shame.

V. Lenin was the first among the Russian Marxists who put the question of party creation for the coordination of the working movement. He elaborated the theory of revolutionary movement in Russia, proposed the idea of association of working class and the peasantry (that was absent in K. Marks' works). After the October coup d'etat the party and the government under V. Lenin's rule created the new state administration. The fundamental social and economic transformations were held in the state. The government set the course on «the building od the socialism». During the civil war V. Lenin personally led the Soviet of the Labor and Peasant Defense and made up the system of measures, so called «The War Communism». He directly managed the elaboration of the plans of the most important strategic operations of the Red Army. In his last works, shortly before death in 1924, V. Lenin made the sketches of the plan of the building of the socialism in USSR. After him, Lenin political inheritors with great success applied the theoretical works. These works became the powerful ideological pillar for the Communist Party of the Soviet Union until the economic and social crisis destroyed it in the 1980ies.

In this article is given a short review of the literature on personality of Vladimir Lenin directly or indirectly, that was published after the 2000.

Key words: *Vladimir Lenin, historiography, The Political History of Ukraine of the XX century, S. Kulchytskyi, Yu. Shapoval, B. Parakhonskyi, V. Soldatenko, S. Kara-Murza, V. Loginov, J. Hellbeck, M. E. Goldman, M. Malia, S. Barer, S. Velychenko.*

Вважаю необхідністю ревізію поглядів В. Леніна після російської агресії проти України у 2014 р. Про паралелі між 2014 роком і подіями столітньої давності дискусії розпочалися майже одночасно із початком окупації Криму і Донбасу. Хоча вони мали більше публіцистичний характер, ніж фаховий. Зокрема відомий цикл історичних передач на «П'ятому каналі». Взаємозв'язок між подіями в минулому і сучасними процесами, які характеризують терміном «гібридна війна», очевидний. Тому ми не можемо оминати увагою творця «партії нового типу», яка спромоглася захопити владу. Тим більше, що гібридна війна є новим типом війни, що ведеться за новими правилами. Навіть із розв'язанням проблеми російської агресії в Україні актуальність вивчення історичного досвіду у веденні війни такого типу не відпаде. Щоб зрозуміти гібридну війну, нам доведеться вийти за межі усталених парадигм. В цьому звернімося до досвіду людини, яка сто років тому зламала хід історії і спрямувала її у потрібне для своєї партії русло.

В межах статті зупинимося на аналізі сучасної історичної літератури щодо оцінки особистості і дій В. Леніна.

В основному українські історики мають дещо інше бачення, ніж загальноприйняте і загальновідоме в радянській історичній науці. В академічному виданні «Політична історія України XX сторіччя» обсягом в шість томів колектив авторів намагається бути якомога більш об'єктивними, проте ім'я В. Леніна згадують не раз, іноді проскакує оцінка особистості В. Леніна, аж ніяк не схвальна. Так, в переддень першої російської революції відносно українських політичних діячів В. Ленін йшов на хитрість та інтриги, дії вождя світового пролетаріату охарактеризовані як «непривабливі», до того ж Володимир Ілліч «знаряддям інтриги» обрав «наївну, за його словами, людину» [9, с. 326]. Співпраця РСДРП із українськими політиками обернулася провалом. В підсумку «підкилимні ігри і дріб'язкове

зведення рахунків, нерозуміння гостроти передвоєнної національної ситуації і незважені політичні кроки, спрямовані на створення все нових осей розмежування в національних руках, — ці та інші вади більшовицької тактики в українському питанні доволі часто перекреслювали те позитивне, що містилося в їхній національній стратегії» [9, с. 327].

В другому томі описана інша ситуація. В 1918 р. під час російсько-української війни у вузькому колі В. Ленін не заперечував факт окупації російськими військами України, проте це твердження абсолютно не відповідало дійсності, оскільки командуючий групою військ курського напрямку В. Антонов-Овсієнко діяв виключно за директивами Реввійськради РСФРР [9, с. 326]. На запитання голови уряду УНР В. Чехівського, на яких підставах Росія веде наступ на Україну, нарком закордонних справ РСФРР В. Чічерін офіційно відповів: «Ніякого війська Російської Соціалістичної Радянської Республіки на Україні немає. Військова акція на українській території в цей момент провадиться поміж військом Директорії і військом Українського радянського уряду, який є цілком незалежний» [9, с. 326; Цит.: Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції: в 4 т. Т. 4. — Нью-Йорк, 1969. — С. 35].

С. Кульчицький в монографії «Російська революція 1917 року: новий погляд» зазначає, що сучасні українські історики не звертають уваги на те, що відбувалося в Петербурзі, замість того зосереджують всю увагу на подіях в Україні. Однак українську революцію не можна зрозуміти без аналізу подій в імперських центрах [3, с. 6]. Дослідник акцентує увагу на необхідності нового погляду на проблему. Пізніше С. Кульчицький розширив і доопрацював предмет, результатом чого стала монографія «Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі» у трьох книгах. В передмові він зазначає, що вожді Комуністичної партії поневолили радянських людей політично, економічно й ідеологічно. Хоча і взяли на себе відповідальність за матеріальний добробут, чим і пояснюється ностальгія за радянським ладом [4, с. 10]. Про В. Леніна вчений зазначає, що «кремлівського мрійника» підтримали мільйони мрійників [4, с. 13].

С. Кульчицькому вторить й інший український вчений — Ю. Шаповал. Він досліджує сталінські репресії проти українців,

про постать В. Леніна дослідник зазначає, що він — частина історії. Хоча від власної оцінки особистості Леніна Ю. Шаповал ухиляється, лише ставить питання, «чи знаємо ми правду про цю історію? Чи можемо ми нарешті досягнути її без міфів, стереотипів і упереджень?» [11, с. 438].

Далі С. Кульчицький зазначає, що деконструкція концепту «Велика Жовтнева соціалістична революція» покаже справжнє місце ленінської партії в подіях і вплив інших політичних партій [3, с. 7]. У спільній монографії із Б. О. Парахонським зазначено, як Ленін твердив про те, що тільки його партія є авангардом пролетаріату, а всі інші служать інтересам буржуазії; насправді «робітники й одягнуті в солдатські шинелі селяни більше прислухались до есерів і меньшевиків» [5, с. 8]. Партія більшовиків «не мала за собою соціальних верств, які могли б підтримати її комуністичну доктрину. Однак завдяки гнучкій тактиці В. Леніна, який замаскував її доктринальний екстремізм під стихійний радянський екстремізм, більшовики оволоділи радами, перетворилися з їх допомогою на державну партію і нав'язали суспільству комуністичну революцію» [3, с. 8].

В. Ф. Солдатенко від власних оцінок ухиляється, проте підкреслює, що Українську Раду В. Ленін незмінно кваліфікував інституцією буржуазною, її соціалістичних лідерів — зрадниками соціалізму, з погляду перспектив розвитку революції — діячами тимчасовими [10, с. 135].

По-іншому оцінюють постать В. Леніна російські історики. С. Кара-Мурза вважає (хоча він не є фаховим істориком, проте його праці досить відомі), що за «Ленінім стояли розум, чиста совість і велика мужність», він зумів «зупинити Росію над безоднею», й від інших політичних лідерів Леніна відрізняє те, що він «разом схоплював і сподівання головних частин народу, і їх «висловлені» інтереси. Беручи сподівання за орієнтир, за напрямок шляху, він вибудовував шлях, виходячи із актуальних вимог». Далі С. Кара-Мурза підсумовує: Ленін відкрив шлях до майбутнього [2].

Провідний російський дослідник біографії і політичної діяльності В. Леніна В. Логінов в цілому ставиться до поста-ті Леніна позитивно [8]. В написаній ще за радянських часів монографії В. Логінов дав немало компліментарних характеристик особистості В. Леніна і його ролі в історії. Зокрема за-

значає, що ленінська політика визначила стратегію і тактику боротьби пролетаріату й перемога Жовтневої революції, яка завершила цілу епоху боротьби пролетаріату, була «торжеством марксистсько-ленінської теорії» [6, с. 7]. В. Логінов пише про цілісність особистості Леніна, як вождя, людини і революціонера [6, с. 25]. Це «сама людяна людина», й Ленін-політик і державний діяч невіддільний від Леніна-мислителя і вченого [6, с. 25]. В. Ленін був людиною, все життя якої було присвячене ідеї й задалегідь визначеній меті. Дослідник називає В. Леніна «людиною мети» і впевнений, що він був людиною світового масштабу й символом виходу на історичну арену багатомільйонних мас [7].

Звісно, така видатна особистість як В. Ленін не могла не привернути уваги західних дослідників. Як й українські і російські колеги, вони висвітлюють тему у різних спектрах власного ставлення — від відстороненого, менш емоційного до осудливого. Американський вчений Дж. Хелбек (J. Hellbeck) зазначає, що партія більшовиків від самого заснування В. Ленінім була «концентрованим виразом революційного світогляду»; сформована із гуртка тісно згуртованих нелегалів, партія стала вирішальною революційною силою завдяки «винятковій самодисципліні кожного члена партії»; а після захоплення влади в 1917 р. партія «розширила свою місію — розповсюдити свою ідеологію» на більше число людей величезної країни [14, с. 19].

М. Е. Голдман (M. E. Goldman, США), зазначає, що перемога більшовиків видається дивовижною. Більшовики були лише невеличкою групою опозиційних до царизму політиків і їхні численні попередники завжди терпіли поразку [13, с. 12]. Вчений називає три фактори, які на його думку, привели більшовиків до перемоги. Перший фактор — головний — керівництво В. Леніна, який був не тільки майстерним стратегом, а й організатором і натхненником партії. У справі свого життя, поваленні царизму, Ленін завжди дотримувався принципу, що мета виправдовує засоби, що означало готовність застосувати будь-які кроки, якщо вони вели до перемоги і влади [13, с. 12]. Другий фактор — виняткова дисципліна, завдяки їй більшовики перемогли переважаючі їх кількісно партії. І третій — сприятливі зовнішні обставини. Росія потерпала від війни, що

спричинило масовий вибух невдоволення, яким скористались більшовики [13, с. 12–13].

Американський вчений М. Малія (M. Malia) зазначає агресивність партії більшовиків стосовно Заходу. Загалом дослідник більшовиків не жалує. Після встановлення більшовицького режиму в жовтні 1917 р. в наступні три чверті століття країна — автор називає СРСР «Советсько-Російським гібридом» — стала каталізатором «надій і страхів Заходу», радянський комунізм, переконує М. Малія, був мутацією царського авторитаризму, який загрожував вільному Заходу [15, с. 3].

Ізраїльтянин Ш. Барер (S. Barer) в об'ємній монографії, присвяченій революціонерам XIX ст., що мали вплив на хід історії, із іронією говорить про В. Леніна, що він «був людиною надзвичайно талановитою у справі спрощення марксової теорії» [12, с. 1166]. Дослідник наводить суперечку із Каутським. Австрійський соціал-демократ заявляв, що під терміном «диктатура» К. Маркс мав на увазі «правління» пролетаріату, а В. Ленін намагався установити олігархічний режим, схожий на той, який здійснили єзуїти в Парагваї. На що Ленін відповів, що пролетаріат у своїй боротьбі із буржуазією не буде обмежений ніякими законами [12, с. 1166]. Вчений дає оцінку особистості В. Леніна досить прямолінійно: професійний революціонер, майстерний в конспірації, він був також і видатним політичним маніпулятором [12, с. 1167]. Автор монографії віддає їй належне постаті В. Леніна — його могутність полягала в постійній концентрації розуму, енергії і волі на кінцевій меті.

Найновіша праця, що вийшла друком, належить С. Величенку — канадському історичу українського походження. В монографії «Імперіалізм і націоналізм по-червоному: українська марксистська критика російського комуністичного панування в Україні (1918–1925)» дослідник аналізує праці українців на початку XX ст., які, хоча й самі були марксистами, трактували російське панування в Україні як колоніальне. Сам С. Величенко стоїть на позиціях марксизму, так поспішно і несправедливо відкинутого в сучасній українській історіографії [за моїм переконанням. — М. К.]. Книга справляє страхітливе враження, хоча й видана згідно з вимогами до наукового видання і не містить емоційних висновків автора. Перед нами —

хронологія маніпуляцій, брехні і фальші, що завершилася трагедією для виконавців волі Кремля. Уявлення В. Леніна про Україну, згідно з С. Величенком, нагадують ідеї поміркованих британців щодо Ірландії [1, с. 89]. Тобто, декларуючи на словах відданість ідеям соціалізму і праву націй на самовизначення, не визнавати його на ділі.

Побіжний аналіз історіографії дає нам зрозуміти, наскільки різняться оцінки особистості В. Леніна і його ролі. І українські, і російські вчені сходяться в одній думці — після 1991 р. роль В. Леніна в історії необхідно переглянути, причому переглянути науково, відсторонено, відкинувши заідеологізованість. Приєднаюсь до їх думки, дозволю собі зазначити, що ревізія особистості і поглядів В. Леніна необхідна в сенсі науковому — відкинувши ідеологію (наскільки це буде можливо, звичайно) і в політичному. Ми ніколи не зможемо написати історію «такою, яка вона була насправді», але потрібні висновки зробити можливо.

Джерела та література

1. Величенко С. Імперіалізм і націоналізм по-червоному: українська марксистська критика російського комуністичного панування в Україні (1918–1925). — Львів : Видавництво УКУ, 2017. — 376 с.
2. Кара-Мурза С. «Проект Леніна» — путь к обрыву или спасению? [Електронний ресурс] // Наш современник. — 2000. — № 4. — Режим доступу: <http://www.situation.ru/app/rs/books/articles/verdug.html>. — Дата звернення: 5.02.2019.
3. Кульчицький С. Російська революція 1917 року: новий погляд. — К. : Наш час, 2008. — 79 с.
4. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі: у 3 кн. Книга 1. — К. : Темпора, 2013. — 504 с.
5. Кульчицький С. В., Парахонський Б. О. Україна і Росія в історичній перспективі. Нариси: в 3 томах. Том 3: Новітній український державотворчий процес. — К. : Наукова думка, 2004. — 328 с.
6. Логинов В. В. И. Ленин — революционер, мыслитель, человек. — М. : Знание, 1969. — 48 с.
7. Логинов В. Ленин вчера и сегодня [Електронний ресурс] // Научно-просветительский журнал «Скепсис». — Режим доступу: http://scepsis.net/library/id_3001.html. — Дата звернення: 13.02.2019.
8. Логинов В. Послесловие [к сборнику: В. И. Ленин. Неизвестные документы. 1891–1922 гг.] [Електронний ресурс] // Научно-просветительский журнал «Скепсис». — Режим доступу: http://scepsis.net/library/id_1577.html. — Дата звернення: 5.02.2019.

9. Політична історія України: у 6 т. Т. 1: (Кінець XIX ст. — 1917 р.) / І. Ф. Курас (голова ред. кол.). — К. : Генеза, 2002. — 424 с.
10. Солдатенко В. Ф. Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. — 522 с.
11. Шаповал Ю. Україна XX століття: Особи та події в контексті важкої історії. — К. : Генеза, 2001. — 560 с.
12. Barer S. The doctors of revolution. 19th century thinkers, who changed the world. — New York : Thames&Hudson, 2010. — 1216 p.
13. Goldman M. E. Global Studies. Russia, the Eurasian Republics, and Central/Eastern Europe. — 6th edition. — Duskin; Mc. Gran-Hill, Connecticut, 1996. — 308 p.
14. Hellebeck J. Revolution on my mind: writing a diary under Stalin. — Cambridge, Massachusetts; England, London : Harvard University Press, 2009. — 436 p.
15. Malia M. Russia under Western eyes. From the Bronze Horseman to the Lenin Mausoleum. — Cambridge, Massachusetts; England, London : The Belknap Press of Harvard University Press, 2000. — 524 p.

Надійшла до редакції 06.10.2019 р.

УДК 94(477)

Д. Д. Лапчук, А. І. Федорова

НЕСТОР ІВАНОВИЧ МАХНО — ЛЕГЕНДА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ

Лапчук Дмитро Денисович, студент кафедри прикладної математики та інформаційних технологій, e-mail: dimasio10lapchuk@gmail.com

Федорова Алла Іванівна, канд. іст. наук, доцент, доцент кафедри історії та етнографії України, e-mail: alla_F2006@ukr.net

Одеський національний політехнічний університет
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

Нестор Іванович Махно — неймовірно загадкова особа не лише в українській історії, а і в історії взагалі. Ще з юних років «батько» закохався в ідеї анархізму, що раз і назавжди змінило його життя. Це людина, якій вдалось втілити, хоча й ненадовго, справжні ідеї анархо-комунізму в життя — мова йде про славнозвісну